

บทที่ ๔

วิธีการแก้ปัญหามารยาทของเยาวชนด้วยมรรค ๘

บทที่ ๔ เป็นการศึกษาแนวคิดและวิธีการแก้ปัญหามารยาทของเยาวชนด้วยมรรค ๘ มีประเด็นที่สำคัญคือมรรค ๘ กับการแก้ปัญหามารยาทของการฝึกอบรมเยาวชนตามแนวทางมรรค ๘ และผลของการใช้มรรค ๘ ที่มีต่อการพัฒนาเยาวชน โดยมีรายละเอียด ดังนี้

๔.๑ แนวคิดและวิธีการแก้ปัญหามารยาทของเยาวชนด้วยมรรค ๘

ปัจจัยที่ทำให้เกิดมารยาทในมนุษย์ ได้แก่ ตัณหา มานะ และทิฐิในทางลบ หรือมิจฉาทิฐิ ซึ่งเป็นตัวชักนำให้เกิดอารมณ์ร้ายต่างๆ จากการไม่ได้มี ไม่ได้เป็น ไม่ได้ในสิ่งที่ปรารถนาตามใจคาคหัง อันมีอยู่ในปัจเจกบุคคลที่ได้รับการฝึกฝนในเรื่องการเจริญสติให้มีปัญญารู้เท่าทันสิ่งแปลกปลอมเหล่านี้ จึงกลายเป็นอารมณ์รัก โลภ โกรธ หลง มีอคติต่างๆ ทำให้มีความลำเอียงจากความชอบ ความชัง ความไม่รู้คือความหลง และความกลัว ฯลฯ ซึ่งคอยจะผลักดันให้เกิดเป็นการกระทำก้าวร้าวรุนแรงออกมาทางวาจาและทางกาย เป็นการประทุษร้ายต่อจิตใจและร่างกายของผู้ที่ต้องมารองรับอารมณ์เหล่านี้ เป็นต้น

ทางพระพุทธศาสนาจัดอารมณ์ร้ายต่างๆ ที่เกิดจากสภาพจิตฝ่ายร้าย ๓ สิ่ง คือ ตัณหา มานะ ทิฐิ ดังกล่าวข้างต้น เป็นกิเลสที่เกาะกุมจิตใจ ทำให้เกิดมารยาทฝังอยู่ภายในจิตใจ^๑ ที่ไม่อาจมองเห็นได้ เมื่อประกอบเข้ากับการขาดความอดทน ความเสียสละ ความจริงใจ และการปรับปรุงพัฒนาตนเอง ทำให้ขาดความยับยั้งชั่งใจ ไม่สามารถจัดการแปรเปลี่ยนความคุกรุ่นในใจให้เป็นความสงบด้วยการรู้จักพิจารณาหาเหตุผลแห่งความคับข้องใจ และหาวิธีแก้ไขเยียวยาตนเองที่เป็นไปในทางสันติ แต่กลับกลายเป็นทาสอารมณ์ร้าย

^๑ ม.อ.อ. (ไทย) ๓/๒๘/๔๓.

ต่างๆ ดังกล่าวก็อาจเกิดเป็นการลงมือก่อความรุนแรงทั้งทางวาจาและทางกายที่มองเห็นขึ้น
ได้^๒

ส่วนความรุนแรงนั้น สามารถแบ่งออกเป็น ๓ ระดับ แล้วปรากฏออกมาเป็น
พฤติกรรมของมนุษย์เรานั้นคือ อันดับแรกเรียกว่าความรุนแรงทางใจ คือ คับข้อง ขัดเคือง
อาฆาตพยาบาทแปลกแยกในตนเอง เอาความไม่ชอบ ไม่พอใจไปปรุงแต่งเพราะ ถูกลบหลู่-ดู
หมิ่น ถูกเพิกเฉย ถูกขัดผลประโยชน์อีกฉา น้อยเนื้อต่ำใจ ไม่เข้าใจสารที่ได้รับ มีความมืดบอด
เกี่ยวกับศีลธรรมอันดี เกิดขัดแย้ง บาดหมาง สัมพันธ์กับความโกรธ ความโลภ อคติต่างๆ
สะสมความไม่พอใจ (รุนแรงแฝงเร้น) หรือ เกิดแรงขับในทันทีเป็น อันดับที่สอง คือ ความ
รุนแรงทางวาจา คือ ทะเลาะแก่งแย่ง วิวาท มุ่งร้าย ถกเถียง เกิดปัญหา ไม่เข้าใจกัน ไม่
สามารถยิน ย อ ม ป ร ะ นิ ป ะ ร ะ น อ ม กัน ใ คักระตุ้นให้เกิดการลงมือ และอันดับที่สาม คือ
การใช้ความรุนแรงทางกาย ใช้กำลังประทุษร้ายประหัดประหารกัน จนได้รับความบาดเจ็บ
บอบช้ำทั้งทางกายและทางใจ โดยใช้กำลัง หรือใช้อาวุธ”

เมื่อสรุปจากประเด็นที่กล่าวมาข้างต้นนี้ จะเห็นว่า ความรุนแรงเป็นกิเลสในใจ
ของมนุษย์เรา ฉะนั้น แนวทางในการแก้ไข จึงต้องแก้ภายในใจด้วยจึงจะถูกเป้าหมายที่ตรง
และแก้ไขที่ต้นเหตุไม่ใช่ที่ปลายเหตุ โดยพระพุทธศาสนาได้วางหลักเกณฑ์ไว้ภาพรวม
เรียกว่า มรรค ๘ แต่กล่าวโดยสรุปเรียกว่า ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิและปัญญานั่นเอง

๔.๒ มรรค ๘ กับการแก้ปัญหาความรุนแรง

มรรค ๘ มีความสำคัญในฐานะเป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาสำหรับมนุษย์ทุกวัย
เพราะสามารถขัดเกลากฎพฤติกรรมที่หยาบคายให้ละเอียดลงได้ เช่น ศีล ทำให้เป็นคนมีระเบียบ

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป .อ .ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ , พิมพ์ครั้งที่
๑๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส .อาร์ .พรินต์ติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๒๐๐.

^๓ พูนสุข มาศรีธรรมรงค์, “การจัดการความรุนแรงในครอบครัวเชิงพุทธบูรณาการ”, วิทยานิพนธ์พุทธ
ศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

วินัยข้อสุดท้ายต่อการปฏิบัติหน้าที่ของตน เป็นต้น ดังนั้น จึงควรทราบถึงองค์ประกอบของมรรคและความสำคัญในแง่มุมต่างๆ ดังต่อไปนี้

๔.๒.๑ องค์ประกอบของมรรค ๘

มรรคในแนวความคิดตามนัยแห่งพุทธศาสนา วิมล จิโรจพันธุ์ ได้กล่าวถึงความคิดตามนัยแห่งพุทธศาสนาว่า มรรคในแนวความคิดตามนัยแห่งพระพุทธศาสนา การคิดแบบพระพุทธศาสนา พิจารณาได้จากกระบวนการในการแสวงหาความจริงหรือสัจธรรมของพระพุทธเจ้า จุดแรกที่น่าสนใจ คือ การแสวงหาสัจธรรมของพระพุทธเจ้า คือ การสังเกตข้อเท็จจริงเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์ทุกคนต้องเกิด แก่ เจ็บ และตายทั้งสิ้น ทำให้ทรงมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างความแก่ ความเจ็บ และความตายกับการเกิดมามีชีวิตอยู่ในโลกมนุษย์ เมื่อทรงสังเกตข้อเท็จจริงและมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างข้อเท็จจริงต่างๆ พระองค์ก็สามารถสร้างเป็นทฤษฎีขึ้นมา เมื่อมีภาวะที่มีความเกิด ความเจ็บ และความตาย ก็ต้องมีภาวะที่ไม่แก่ ไม่เจ็บ และไม่ตายอยู่ด้วยแน่นอนในที่ที่สุดพระองค์ก็ได้ตรัสรู้และบรรลุถึงภาวะที่พ้นจากความเกิด ความแก่ ความเจ็บ และความตายที่มุ่งหวังไว้ กระบวนการในการแสวงหาสัจธรรมของพระพุทธเจ้าทำให้สามารถสรุปเป็นวิธีคิดแบบพระพุทธศาสนาได้ ๒ วิธี คือ

๑) คิดโดยสาวจากผลไปหาเหตุ ๒) คิดโดยสาวจากเหตุไปหาผล การสังเกตข้อเท็จจริง คือ คนแก่ คนเจ็บ และคนตายของพระพุทธเจ้าสมัยเมื่อยังเป็น พระราชกุมาร ทรงมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างความแก่ ความเจ็บ และความตายกับความคิด เป็นความคิดแบบสาวจากผลไปหาเหตุ คือ ความแก่ ความเจ็บ และความตายเป็นผลสืบเนื่องมาจากสาเหตุ คือ ความเกิด หากไม่มีความเกิดสภาพที่ไม่น่าปรารถนาดังกล่าวก็น่าไม่เกิดขึ้น การที่พระพุทธเจ้าทรงคิดว่าการลงมือปฏิบัติโดยวิธีต่างๆ จะเป็นทางนำไปสู่การรู้แจ้งในสัจธรรมเป็นผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติ การคิดสาวจากผลไปหาเหตุที่นับว่าสำคัญและเป็นตัวอย่างของการคิดแบบพระพุทธศาสนาก็คือหลักอริยสัจ ๔ ซึ่งเริ่มจากผลไปหาเหตุ ดังนี้

ก) ทุกข์ คือ สภาพปัจจุบันความคับข้อง ตัดขาด กดดัน และบีบคั้น บกพร่องที่เกิดมีแก่ชีวิตหรือคนที่ได้ประสบสำหรับทุกชั้นเรามีหน้าที่กำหนดรู้ คือ ทำความเข้าใจและกำหนด

ขอบเขตให้ชัดเหมือนอย่างแพทย์กำหนดรู้หรือตรวจรู้ว่าเป็นอาการของโรคอะไร เราต้องแก้ด้วยรู้มันและกำจัดเหตุของมัน เมื่อกำหนดรู้ทุกข์หรือเข้าใจปัญหาก็พึงก้าวไปสู่ขั้นที่สอง

ข) สมุทัย คือ เหตุเกิดแห่งทุกข์หรือสาเหตุของปัญหา ได้แก่ เหตุปัจจัยต่างๆ ที่เข้าสัมพันธ์ขัดแย้ง ส่งผลสืบทอดกันมาจนปรากฏเป็นสภาพบีบคั้น กดดัน คับข้อง ติดขัดบกพร่องในรูปแบบต่างๆ กันไป อันจะต้องค้นหาให้พบแล้วทำหน้าที่ให้ถูกต้อง คือ กำจัดละเสีย เมื่อกำจัดหรือแก้ไข ได้แล้วก็เป็นอันเสร็จสิ้นการคิดขั้นที่สอง

ค) นิโรธ คือ การดับทุกข์ ความพ้นทุกข์ ภาวะไร้ทุกข์ และพ้นปัญหาหรือปราศจากปัญหาซึ่งเรามีหน้าที่ทำให้สำเร็จ ทำให้เป็นจริงหรือบรรลุถึงขั้นตอนนี้ จะต้องกำหนดได้ว่าจุดหมายที่ต้องการคืออะไร การที่ปฏิบัติอยู่นี้ ปฏิบัติเพื่ออะไร จุดหมายนั้นเป็นไปได้หรือไม่ เป็นไปได้อย่างไร มีหลักการในการเข้าถึงอย่างไร มีจุดหมายรองแบ่งเป็นขั้นตอนได้อย่างไร

ง) มรรค คือ ทางดับทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์หรือวิธีแก้ปัญหา ได้แก่ วิธีการและรายละเอียดสิ่งที่จะต้องปฏิบัติเพื่อกำจัดเหตุปัจจัยของปัญหาให้เข้าถึงจุดหมายที่ต้องการ ซึ่งเรามีหน้าที่ภาวนา คือ ปฏิบัติหรือลงมือทำ สิ่งที่พึงทำในขั้นของความคิดก็คือกำหนดวางวิธีการแผนการและรายการสิ่งที่จะต้องทำ ซึ่งจะช่วยให้แก้สาเหตุของปัญหาได้สำเร็จ โดยสอดคล้องกับปัญหาและสาเหตุของปัญหานั้น^๔

จะเห็นได้ว่า “มรรค” ในแนวคิดตามนัยแห่งพุทธศาสนา เป็นการคิดจากผลไปหาเหตุ มรรคก็คือเหตุที่จะนำไปสู่ผล ตามหลักการคิดแบบพุทธศาสนา คือ ทางดับทุกข์ หรือข้อปฏิบัติให้ถึงซึ่งความดับทุกข์ เป็นหลักปฏิบัติข้อที่ ๔ ในหลักธรรมอริยสัจสี่ เมื่อผลคือการเกิดแต่ทุกข์ คือ สภาพปัญหาความคับข้องใจไม่สบายกายไม่สบายใจ เป็นผลที่เกิดมาจากเหตุจากวิธีการปฏิบัติ แนวทางปฏิบัติ คือ มรรค การแก้ปัญหาโดยการหาเหตุแห่งทุกข์ คือ สมุทัย เมื่อรู้สาเหตุแห่งปัญหาสาเหตุแห่งทุกข์ก็หาวิธีแก้ไขให้ถูกต้อง แล้วจะทำให้เกิดสภาวะนิโรธ คือ ภาวะไร้ทุกข์ พ้นจากทุกข์ สบายกายสบายใจ เมื่อพ้นจากสภาวะที่เป็นทุกข์แล้ว จึงปฏิบัติตน

^๔ วิมล จิโรจพันธุ์, พุทธประวัติ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แสงดาว, ๒๕๔๘), หน้า ๒๘ – ๓๐.

ตามแนวทางที่จะไม่ทำให้เกิดทุกข์ขึ้นมาอีก จึงเรียกว่า “มรรค” หรือแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้อง ซึ่งเป็นวัฏจักรแห่งเหตุและผลนั่นเอง

๔.๒.๒ ความสำคัญของมรรค ๘

ตามความหมายของคำว่า “มรรค” ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าความหมายตามคำศัพท์ ในพจนานุกรม ความหมายทางด้านพุทธศาสนา และโดยความหมายความรู้ความเข้าใจของผู้รู้ ทางด้านพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในความหมายของมรรคแก่บุคคล โดยทั่วไป ผู้วิจัยจึงได้กล่าวถึงรายละเอียดตามความหมายของมรรคไว้ ๓ ความหมาย ได้แก่

๔.๒.๒.๑ ความหมายตามรูปศัพท์ คำว่า มรรค, มรรคะ, มรรคา [มัก, มักคะ-, มักคา] น. ทาง, เหตุ, ใช้คู่กับ ผล ว่าเป็นมรรคเป็นผล ในพระพุทธรศาสนา เป็นชื่อแห่ง โลกุตตรธรรม คู่กับ ผล มี ๔ ชั้น คือ โสดาปัตติมรรค สกทาคามีมรรค อนาคามีมรรค อรหัตมรรค ทางที่จะนำไปสู่ความพ้นทุกข์ เป็น ๑ ในอริยสัจ ๔ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และ มรรค เรียกเต็มว่า มรรคมืองค์ ๘ ประกอบด้วย ๑) สัมมาทิฐิ คือ ความเห็นชอบ ๒) สัมมาสังกัปปะ คือ ความดำริชอบ ๓) สัมมาวาจา คือ การเจรจาชอบ ๔) สัมมากรรมมังคะ คือ การงานชอบ ๕) สัมมาอาชีวะ คือ การเลี้ยงชีวิตชอบ ๖) สัมมาวายามะ คือ ความพยายามชอบ ๗) สัมมาสติ คือ ความระลึกชอบ และ ๘) สัมมาสมาธิ คือ ความตั้งใจชอบ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มัชฌิมาปฏิบัติ คือ ทางสายกลาง มรรคนายก [มักคะนายก] น. “ผู้นำทาง” คือ ผู้จัดการทาง กุศล หรือผู้ชี้แจงทางบุญทางกุศลและปาวประกาศให้ประชาชนมาทำบุญทำกุศลในวัด มรรคผล (ปาก) น. ผล, มักใช้ในความปฏิเสธ เช่น ไม่เป็นมรรคผล ไม่ได้มรรคผลอะไร^๕

๔.๒.๒.๒ มรรคในความหมายตามนัยของพุทธศาสนา มรรค (ภาษาสันสกฤต : มารค ; ภาษาบาลี : มกฺค) คือ หนทางถึงความดับทุกข์ เป็นส่วนหนึ่งของอริยสัจ (เรียกว่า มัคคสังัจ หรือ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ) และนับเป็นหลักธรรมสำคัญอย่าง

^๕ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๘๔๓.

หนึ่งในพระพุทธศาสนา ประกอบด้วยหนทาง ๘ ประการด้วยกัน เรียกว่า “มรรคมืองค์แปด” หรือ “มรรคแปด” (อัฐังคิกมรรค) อีกนัยหนึ่ง มรรค แปลว่าทาง, หนทาง มีนัยความหมาย ๒ ประการ^๖ ดังนี้

ก) มรรค ว่าโดยองค์ประกอบคือ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เรียกเต็มว่า อริยอัฐังคิกมรรค แปลว่า ทางมืองค์ ๘ ประการอันประเสริฐ เรียกสามัญว่า มรรคมืองค์ ๘ คือ ๑) สัมมาทิฐิ เห็นชอบ ๒) สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ ๓) สัมมาวาจา เจรจาชอบ ๔) สัมมากัมมันตะ ทำการชอบ ๕) สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ ๖) สัมมาวายามะ เพียรชอบ ๗) สัมมาสติ ระลึกราติ ๘) สัมมาสมาธิ ตั้งจิตมั่นชอบ

ข) มรรคว่าโดยระดับการให้สำเร็จกิจ คือ ทางอันให้ถึงความเป็นอริยบุคคลแต่ละขั้น ญาณที่ทำให้ละสังโยชน์ได้ขาด เป็นชื่อแห่ง โลกุตตรธรรมคู่กับผล มี ๔ ระดับ คือ โสดาปัตติมรรค ๑ สกทาคามิมรรค ๑ อนาคามิมรรค ๑ อรหัตตมรรค ๑

มรรคมีคำอธิบายไว้ดังนี้^๗

๑) สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ หมายถึง ความรู้จักทุกข์ ความรู้จักเหตุ เกิดทุกข์ ความรู้จักความดับทุกข์ ความรู้จักข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์

๒) สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ หมายถึง ดำริในการออกจากกาม ดำริในความไม่พยายาบท ดำริในอันไม่เบียดเบียน

๓) สัมมาวาจา เจรจาชอบ หมายถึง เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการพูดส่อเสียด เว้นจากการพูดคำหยาบ เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ

๔) สัมมากัมมันตะ การงานชอบ หมายถึง เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ เว้นจากการประพฤติดิฉินในกาม

^๖ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๕๕.

^๗ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๓/๓๓๓ – ๓๓๘.

๘) สัมมาสมาธิ ตั้งใจมั่นชอบ หมายถึง สงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรม จน
บรรลุปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตตฌาน ตามลำดับ กล่าวคือ

ก) สัจจจากามและอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติ และสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่

ข) เพราะวิตกวิจารณ์สงบระงับไป บรรลุทุติยฌานที่มีความผ่องใสภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่

ค) เพราะปีติจากคลายไปมีจิตเป็นอุเบกขา มีสติ มีสัมปชัญญะอยู่และเสวยสุขด้วยกาย (นามกาย) บรรลุตติยฌานที่พระอริยะทั้งหลายกล่าวสรรเสริญว่า “ผู้มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข

ง) เพราะละสุขและทุกข์ได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปก่อนแล้ว บรรลุจตุตถฌานที่ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่^๔

กล่าวโดยสรุป องค์ประกอบของมรรค โดยนัยมรรคในฐานะไตรสิกขา หมวดศีล หมวดสมาธิ และหมวดปัญญา หรือเรียกว่า อริยมรรค หรือมรรคมีองค์ ๘ ประกอบด้วย องค์ประกอบ ๘ ประการ ได้แก่

๑) หมวดปัญญา ได้แก่ องค์มรรคข้อที่ ๑ สัมมาทิฐิ และองค์มรรคข้อที่ ๒ สัมมาสังกัปปะ

๒) หมวดศีล ได้แก่ องค์มรรคข้อที่ ๓ สัมมาวาจา องค์มรรคข้อที่ ๔ สัมมากัมมันตะ และองค์มรรคข้อที่ ๕ สัมมาอาชีวะ

๓) หมวดสมาธิ ได้แก่ องค์มรรคข้อที่ ๖ สัมมาวายามะ องค์มรรคข้อที่ ๗ สัมมาสติ และองค์มรรคข้อที่ ๘ สัมมาสมาธิ

๔.๒.๒.๓ มรรคในความหมายของผู้รู้ทางพุทธศาสนา พุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายของมรรคไว้ว่า “มรรค” แปลว่า ทาง มรรคหรือทางนี้ สายเดียว แต่ว่าประกอบด้วย องค์แปด หมายความว่าเราจะต้องประพฤติปฏิบัติครบทั้ง ๘ อย่าง ในขณะเดียวกัน จึงจะเกิดเป็นสิ่งที่เรียกว่าทางขึ้นมา ซึ่งเป็นตัวศาสนาแท้ขึ้นมารวมความว่า การทำที่ถูกต้อง หรือการ

^๔ ที.ม. (ไทย) ๑๐/ ๓๓๕ – ๓๓๗.

ปฏิบัติจัดทำที่ถูกต้อง ๘ อย่างนี้ รวมกันเข้าแล้วเรียกว่า ทาง หรือ “มรรค” มรรคหรือมรรคานี้ เรียกว่า ทาง และทางนี้ คือตัวศาสนา ตัวแท้ของ พุทธศาสนา อย่าได้ไปเอาสิ่งอื่นมาเป็นตัวศาสนา ตัวปฏิบัติที่ถูกต้องมีองค์ ๘ ประการที่เรียกว่าทาง นี้แหละคือตัวศาสนา บางทีก็เรียกว่า ตัวพรหมจรรย์^๕

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงความหมายของมรรคไว้ว่า เรื่อง “มรรค ในฐานะมรรคาคู่จุดหมายชั้นต่างๆ ของชีวิต” นี้ ฟังถือว่าเป็นระบบของการประพฤติ พรหมจรรย์หรือพรหมจริยธรรม จริยะหรือจริยธรรม (ประเสริฐ) คือ ระบบความประพฤติ ปฏิบัติ ที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความจริงของธรรมชาติเป็นพื้นฐาน ซึ่งเป็นไปเพื่อบรรลุ ประโยชน์ที่พึงมุ่งหมายของชีวิต และอำนวยให้เกิดสภาพชีวิต สภาพสังคมที่เกื้อกูลแก่การ บรรลุจุดหมายเช่นนั้น พุคให้สั้นว่า แนวทางดำเนินชีวิตที่อิงสัจธรรมเพื่อบรรลุประโยชน์ที่พึง มุ่งหมายของชีวิต และสร้างสรรค์สภาพชีวิต สภาพสังคมที่เกื้อกูลแก่การบรรลุจุดหมาย เช่นนั้น^๖

กล่าวได้ว่า “มรรค” ตามที่ได้กล่าวมา คือ ความหมายตามศัพท์ ความหมายตามนัย ของพุทธศาสนา และความหมายตามแนวคิดของผู้รู้ทางพุทธศาสนา สรุปได้ว่า “มรรค” หรือ “มรรคา” คือแนวทางในการปฏิบัติหรือแนวทางการดำเนินชีวิต อันจะนำไปสู่ทางแห่งความ ดับทุกข์ มรรคเกิดขึ้นโดยมีฐานะเป็นวิธีการที่คนนำเอากฎเกณฑ์ของธรรมชาติมาใช้ให้เกิด ประโยชน์ในการดำเนินชีวิตของตน คือ เป็นวิธีปฏิบัติของคนที่จะให้เกิดผลตามกระบวนการ ธรรมชาติ

ดังนั้น มรรคจึงเป็นหลักการในการประพฤติปฏิบัติตามองค์ประกอบภายในมรรค ให้ครบองค์ เพื่อให้ถึงซึ่งเป้าหมายทางแห่งความดับทุกข์นั่นเอง

^๕ พุทธทาสภิกขุ, อริยมรรคทางดับทุกข์, คู่มือดับทุกข์ฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๐๓), หน้า ๕๑ – ๕๓.

^๖ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ , พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๖๐๐.

๔.๒.๓ การฝึกอบรมเยาวชนตามแนวทางมรรค ๘

เมื่อเยาวชนได้ฝึกอบรมตนเองดีแล้วตามแนวทางของมรรค ๘ ก็จะได้ชื่อว่า เป็นคนดีและมีความดีในระดับปัจเจกชน กล่าวคือ ความดีอันเป็นส่วนบุคคลที่มนุษย์คนหนึ่งตัดสินใจกระทำด้วยความรู้สึกว่าเป็นความดีที่ตนควรกระทำ เช่น การช่วยทำธุระกิจการงาน บิคารมารดา การศึกษาเล่าเรียน การประกอบอาชีพ การปฏิบัติตามกฎหมายของบ้านเมืองเป็นต้น และผลของการทำความดีนั้น ก็ปรากฏแก่ผู้กระทำนั้น การทำความดีของปัจเจกชนในลักษณะนี้ ทางจริยศาสตร์เรียกว่า การกระทำตามหน้าที่เพราะมนุษย์แต่ละคนมีหน้าที่ที่จะต้องกระทำด้วยกันทั้งนั้น การกระทำหน้าที่ทุกอย่างให้สมบูรณ์หรือดีเป็นเรื่องยากมาก มนุษย์ดีที่สุดและหาได้ยาก ก็คือ มนุษย์ที่ทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์ที่สุดนั่นเอง^{๑๑}

มรรค ๘ มีนัยสำคัญในฐานะหลักปฏิบัติที่เนื่องด้วยปัจจัยภายนอก - ภายใน โดยพบว่า มรรคในฐานะมีชฌิมาปฏิบัติทาและในฐานะข้อปฏิบัติหรือทางชีวิต ทั้งของบรรพชิตและคฤหัสถ์แล้ว ยังพบว่า มรรคในฐานะหลักปฏิบัติเนื่องด้วยปัจจัยภายนอก หมายถึงสภาพแวดล้อมทางสังคม และปัจจัยภายใน หมายถึง ตัวบุคคลที่รับรู้จากสังคม สภาพแวดล้อมภายนอกส่งผลต่อพฤติกรรมภายในตัวบุคคล ดังนี้

๔.๒.๓.๑ มรรคในฐานะหลักปฏิบัติที่เนื่องด้วยปัจจัยภายนอก

ดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่า “ดูกรอานนท์ ความมีกัลยาณมิตร มีกัลยาณสหาย ชอบค้นหากัลยาณชนนี้ เท่ากับเป็นพรหมจรรย์ทั้งหมดทีเดียว เพราะว่า ผู้มีกัลยาณมิตร...พึงหวังสิ่งนี้ได้ คือ เขจักยังอริยอัษฎางคิกมรรค ให้เกิดมี เขจักกระทำได้มาก ซึ่งอริยอัษฎางคิกมรรค”^{๑๒}

^{๑๑} ชำนะ พาเชื้อ, จริยศาสตร์, เอกสารคำสอน, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๑๕.

^{๑๒} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๕ - ๕/๒ - ๔.

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์อุทัยอยู่ ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อน เป็นบุพนิมิตอันใด ความมีกัลยาณมิตรก็เป็นตัวนำเป็นบุพนิมิตแห่งการเกิดขึ้นของอริยอัฏฐากิยมรรคแก่ภิกษุ นั้น”^{๑๓}”

จากพระพุทธพจน์นี้ เห็นว่า คำว่า กัลยาณมิตร มิได้หมายแคบเพียงเพื่อนสามัญ แต่หมายถึงใครก็ตาม ซึ่งอาจเป็นพระศาสดา ครูอาจารย์ มิตร ตลอดจนหนังสือ และ สื่อมวลชนต่าง ๆ ที่ช่วยแนะนำ ให้ความรู้ ให้ความคิดชี้ช่องทางความประพฤติปฏิบัติ ฉะนั้น พระพุทธพจน์นี้ แสดงถึงการยอมรับความสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในฐานะ สภาพแวดล้อมทางสังคม ว่าเป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งที่จะชักนำและส่งเสริมให้เกิดมีการ ประพฤติปฏิบัติหลักธรรมในพระพุทธศาสนา แสดงให้เห็นว่าระบบการดำเนินชีวิต ระบบ จริยธรรม หรือระบบการประพฤติปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนา เนื่องด้วยสังคมไม่แยก ต่างหากจากสังคม

๒) มรรคในฐานะหลักปฏิบัติที่เนื่องด้วยปัจจัยภายใน

ดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์อุทัยอยู่ ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อนเป็นบุพนิมิตอันใด ความถึงพร้อมด้วยโยนิโสมนสิการ (การทำในใจโดยแยบคาย หรือการรู้จักคิดพิจารณาตามสถานะและเหตุผล) ก็เป็นตัวนำเป็นบุพนิมิตแห่งการเกิดขึ้นของอริยอัฏฐากิยมรรคแก่ภิกษุ นั้น”^{๑๔} ภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยโยนิโสมนสิการ พึงหวังสิ่งนี้ได้ คือจักเจริญ จักทำให้มากซึ่งอริยอัฏฐากิยมรรค”^{๑๕}

จากพระพุทธพจน์ที่กล่าวมานี้ จะเห็นว่า แม้ว่าปัจจัยทางสังคมจะมีความสำคัญมาก แต่ก็ต้องไม่มองข้ามความสำคัญของปัจจัยภายในตัวบุคคล ปัจจัยที่ดงามทั้งทางสังคม และภายในตัวบุคคล ต่างก็สามารถเป็นจุดเริ่มซึ่งทำให้เกิดความประพฤติปฏิบัติและการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องได้ ความจริงทั้งสองอย่างนั้นย่อมช่วยหนุนและเสริมซึ่งกันและกัน หลักการนี้แสดงว่าการปฏิบัติชอบหรือชีวิตที่ ดงามเกิดจากการปรุงผสมผสานปัจจัยทางสังคม

^{๑๓} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๑๒๕/๓๖.

^{๑๔} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๑๓๖/๓๗.

และปัจจัยภายในตัวบุคคลเข้าด้วยกัน การก้าวหน้าไปในมรรคาแห่งความดีงามสู่จุดหมายแห่งชีวิต จะเป็นไปได้อย่างสัมฤทธิ์ผลมากที่สุด หากได้อาศัยปัจจัยสองอย่างนี้คอยอุดหนุนค้ำชูกันอยู่เรื่อยๆ ไป

๓) มรรคในฐานะทางให้ถึงความสิ้นกรรม

มรรคนอกจากจะเป็นหนทางแห่งความดับทุกข์แล้ว ยังเป็นหนทางให้ถึงความดับกรรมอีกด้วย ดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่า “มรรคอันเป็นอริยะมืองค์ประกอบ ๘ ประการนี้แล เป็นทางนำไปสู่ความดับแห่งกรรม คือ สัมมาทิฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ”^{๕๕}

ในที่นี้ จะเห็นว่ามัชฌิมาปฏิปทา มีความหมายว่า เป็นทางให้ถึงความดับกรรมหรือสิ้นกรรม ข้อสำคัญในที่นี้ก็คือ^{๕๖} ประการแรก จะเห็นว่าการที่จะดับกรรมหรือสิ้นกรรมได้ ก็คือต้องทำและทำอย่างจริงจัง โดยทำตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งเป็นหลักการและวิธีการที่ถูกต้องคือเลิกการกระทำที่ผิด

ประการที่สอง ที่ว่าดับกรรมหรือสิ้นกรรม ไม่ใช่หมายความว่า อยู่นิ่งๆ เลิกไม่ทำอะไรหมด แต่หมายความว่าเลิกการกระทำอย่างปฏิกูล เปลี่ยนเป็นทำอย่างอริยบุคคล อธิบายง่ายๆ ว่าปฏิกูลทำอะไรก็ทำด้วยคณหาอุปาทาน มีความยึดมั่นในความดีความชั่วที่เกี่ยวข้องกับตัวฉันของฉัน ผลประโยชน์ของฉัน ในรูปใดรูปหนึ่ง การกระทำของปฏิกูลจึงเรียกตามศัพท์ธรรมว่า กรรมแบ่งเป็นดีเป็นชั่ว และก็ยึดถือเอาไว้ว่าเป็นอย่างนั้นๆ ด้วยคณหาอุปาทานดับกรรม คือ เลิกกระทำการต่างๆ ด้วยความยึดมั่นในความดีชั่วที่เกี่ยวข้องกับตัวฉันของฉัน ผลประโยชน์ของฉัน เมื่อไม่มีดีมีชั่วยึดมั่นไว้กับตัว ทำอะไรก็ไม่เรียกว่ากรรมเพราะกรรมต้องเป็นอย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่ดีก็ชั่ว ส่วนการกระทำของพระอริยบุคคลเป็นการกระทำไปตามความหมาย และวัตถุประสงค์ของเรื่องที่ทำนั้น ล้วนไม่เกี่ยวกับคณหาอุปาทานภายใน พระอริยบุคคลไม่ทำชั่ว เพราะหมดเหตุปัจจัยที่จะทำชั่ว (ไม่มีโลภะ โทสะ โมหะ ที่จะให้ทำอะไร

^{๕๕} อก.ญก. (ไทย) ๒๒/๓๓๔/๔๖๔ ; ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๓๐/๑๖๖.

^{๕๖} พระมหาจรรยา สุทธิญาณ, พุทธวิธี, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๘), หน้า ๑๖๖ - ๑๖๗.

เพื่อให้ตัวฉันได้ฉันเป็น) ทำแต่ความดีและประโยชน์ เพราะทำการต่าง ๆ ด้วยปัญญาและ
กรุณา แต่ก็ไม่ได้ยึดมั่นในความดีที่ตนทำ

มรรคหรือมัชฌิมาปฏิปทา เป็นข้อปฏิบัติเพื่อให้หมดกรรมหรือสิ้นกรรมนั้น มีแต่
การกระทำที่เป็นตัวการกระทำล้วนๆ (กิริยา) อันนี้จึงเป็นวิธีที่ต่างกันระหว่างโลกียะกับ
โลกุตระ พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลาย จึงเที่ยวบำเพ็ญประโยชน์ สั่งสอนประชาชน
โดยไม่เป็นกรรม ทั้งที่การกระทำซึ่งคนธรรมดาเรียกกันว่าเป็นความดี^{๑๖} จากการที่ได้ลง
ภาคสนามพบว่า มรรค ๘ สามารถนำมาปรับใช้อย่างเหมาะสมเพื่อแก้ปัญหาความรุนแรงของ
โรงเรียนบ้านหนองกงโนนทัน อำเภอหนองสองห้อง จังหวัดขอนแก่น มีรายละเอียด ดังนี้

(๑) สัมมาทิฐิ คือ ความเห็นที่ถูกต้องว่า เหตุแห่งความทุกข์ที่สำคัญคือตัณหา
และตัณหาก็คงได้เกิดขึ้นมาเรื่อยๆ ต้องมีกระบวนการเกิดตัณหา และเมื่อตัณหาเกิดแล้วนำไปสู่
อุปาทานและกระบวนการเกิดแห่งทุกข์อย่างสมบูรณ์ และเห็นว่ากระบวนการเกิดทุกข์จะหมด
ไปเมื่ออวิชชาสิ้นไป เมื่อปัญญาเกิดมาแทนอวิชชาดับไป กระบวนการแห่งทุกข์ก็หมดไป เมื่อ
แสงสว่างส่องมาความมืดก็หายไป ความเห็นถูกต้องดังกล่าว เป็นกุญแจสำคัญที่จะนำไปสู่การ
ทำลายเหตุแห่งทุกข์อย่างถอนรากถอนโคน^{๑๗} เมื่อมีการฝึกอบรมนักเรียนแล้วมีผลสัมฤทธิ์ มี
ผลที่ได้คือ^{๑๘} เรื่องเรียนเป็นเรื่องที่จะต้องมาก่อนเล่น และความสนุกสนานและการเที่ยวเตร่ไป
ในสถานที่ต่างๆ ซึ่งจะต้องใช้เงินทองของผู้ปกครอง ฉะนั้น เมื่อเราเรียนรู้ได้อย่างเท่าทัน
เพื่อนๆ แล้ว ก็จะเป็นผู้ฉลาดรู้เท่าทันโลกและสามารถที่จะแก้ไขปัญหาดังกล่าว ได้ เช่น ไม่ต้อง
ตกเป็นเหยื่อของคนพาลหรือเพื่อนที่ชักชวนไปในทิศทางที่เสื่อมเสีย อย่างเช่น ชวนไปเล่น
เกมส์ ชวนไปดื่มสิ่งมีนเมา เป็นต้น^{๑๙}

^{๑๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๕๘๘.

^{๑๗} สัมภาษณ์ นางสุภาณี มาตย์วังแสง, ครู ชำนาญการพิเศษ, ๑๓ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

^{๑๘} สัมภาษณ์ ค.ช.จตุรงค์ พิระกา, นักเรียน, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

^{๑๙} สัมภาษณ์ นายศักดิ์ดา ยาโสภา, ผู้ปกครองของนักเรียน, ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

(๒) สัมผัสกับปะ ความดำริหรือความคิดที่ถูกต้อง คือความคิดที่มีปัญญาเป็นแสงสว่างนำหน้า มิให้กระบวนการค้นหาตั้งต้นได้ พระพุทธเจ้าได้แสดงสัมผัสกับปะไว้ว่าเป็นความดำริที่ไม่หมกมุ่นในกาม พยาบาทและการเบียดเบียน ซึ่งเป็นกระบวนการทางจิตที่เห็นได้ชัดว่า ถ้าความดำริในกามเกิดขึ้นเต็มที่ กามตัณหาและภวตัณหา ก็เกิดขึ้น ถ้าความดำรินั้นไม่สมหวังก็จะเปลี่ยนเป็นความโกรธ พยาบาท และเบียดเบียน ซึ่งก็คือ วิภวตัณหา นั่นเอง สัมผัสกับปะจึงเป็นความดำริที่สอดคล้องกับสัมมาทิฐิที่มีให้กระบวนการแห่งทุกข์ ตามระบบปฏิจจสมุปบาทเกิดขึ้นได้ เปลี่ยนทางแห่งความดำริผิดที่นำโดยกามให้มาเป็นความดำริออกจากกาม ไม่พยาบาทและไม่เบียดเบียน^{๒๑} นักเรียนถูกเพื่อนๆ ชวนไปทำร้ายคนอื่น เพราะไม่พอใจ ก็ไม่ทำตามเพื่อนคนนั้นที่เป็นคนคิดไม่ดี คิดเอาฆาตคนอื่น^{๒๒} ตรงข้ามกลับบอกเพื่อนคนนั้นว่า เป็นนักเรียนด้วยกันควรที่จะช่วยเหลือเพื่อนๆ ยามลำบากคิดว่าจะไปคอยจ้องทำร้ายเขา และควรมีเมตตาต่อคนอื่นอีกด้วย^{๒๓}

(๓) สัมมาวาจา การสื่อสารที่ถูกต้อง ดังามเป็นไปเพื่อความไม่ทุกข์ กล่าวคือไม่สื่อสารด้วยจิตใจที่ห่อหุ้มไปด้วยตัณหา ไม่พูดเพื่อตอบสนองตัณหา ไม่พูดเพื่อแสวงหาสิ่งที่จะมาบำรุงบำเรอ ตัณหาแต่พูดเพื่อความเข้าใจด้วยการไม่พูดเท็จ ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดเพื่อจ้อ เพราะคำพูดเหล่านี้ล้วนปรุงแต่งออกมาขณะที่ตัณหาอัดแน่นอยู่เต็มหัวใจ^{๒๔} เมื่อคนเว้นจากคำพูดดังกล่าวสื่อสารบนพื้นฐานของความจริงอย่างถูกต้อง เหมาะสมกับกาลเทศะและที่สำคัญผู้รับสารจากการสื่อสารแล้วฉลาดสงบเย็นเป็นประโยชน์จึงเรียกว่าเป็นการพูดจาถูกต้อง^{๒๕} เมื่อนำหลักธรรมมาอบรมนักเรียน พบว่า คำพูดที่ไม่เหมาะสม มีลักษณะส่อเสียด เป็นต้นเหตุให้ทะเลาะกันระหว่างเพื่อนนักเรียนด้วยกัน ควรแนะนำเพื่อให้พูด

^{๒๑} สัมภาษณ์ นายทองรักษ์ บุญเลิศ, ครู ชำนาญการพิเศษ, ๑๓ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

^{๒๒} สัมภาษณ์ ด.ช.ตะวัน ชาภูวงษ์, นักเรียน, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

^{๒๓} สัมภาษณ์ ด.ช.ธีรวัฒน์ กะลาม, นักเรียน, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

^{๒๔} สัมภาษณ์ นายทองรักษ์ บุญเลิศ, ครู ชำนาญการพิเศษ, ๑๓ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

^{๒๕} สัมภาษณ์ นายวิรัตน์ บุญชัย, ครู ชำนาญการพิเศษ, ๑๓ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

คำจริง และบอกแก่คุณครูเมื่อมีปัญหาระหว่างนักเรียนด้วยกัน ^{๒๖} ไม่ควรพูดเท็จหรือคำหลอกลวงกัน โดยมีคุณสมบัติการเป็นเพื่อนดี คือ บอกความลับของตนแก่เพื่อน ปิดความลับของเพื่อน ไม่ละทิ้งในเหตุอันตราย แม้ชีวิตก็อาจสละเพื่อประโยชน์แก่เพื่อนได้^{๒๗}

(๔) สัมมากัมมันตะ การทำงานถูกต้อง คือ การงานที่ไม่เป็นที่ตั้งของอวิชชา ตัณหาอุปาทาน แต่ดูการทำงานเป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งของการปฏิบัติธรรม ทำงานไปดับกิเลสไป เพราะในงานมีสติ มีปัญญา มีสมาธิ มีศีลอยู่อย่างครบถ้วนจึงต้องเชื่อมโยงวิถีชีวิตกับวิถีธรรมเข้าด้วยกัน ประสานกันอย่างกลมเกลียว งานก็ได้ใจก็บริสุทธิ์ เพราะยังทำงาน ธรรมะยังงอกงาม เพราะงานนั้นมีสติและปัญญาเป็นแสงสว่างนำทางตลอดเวลา^{๒๘} เมื่อนำหลักธรรมมาอบรมนักเรียนแล้ว มีผลสัมฤทธิ์ที่พบได้คือ มีการร่วมกิจกรรมที่เพื่อนๆ และทางโรงเรียนจัดขึ้น ไม่หลีกเลี่ยงเพราะเกียจคร้าน คอยเอาใจใส่เมื่อเห็นว่า มีสิ่งใดขาดตกบกพร่อง และมีความเสียสละ^{๒๙}ในการทำกิจกรรมของโรงเรียน เพื่อให้โรงเรียนของตนเจริญก้าวหน้า โดยถือว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของโรงเรียน^{๓๐} นอกจากนั้น ก็ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ส่งงานคุณครูตรงเวลา ไม่ลอกการบ้านเพื่อนแต่ขอคำแนะนำแทนและลองนำไปปฏิบัติเอง^{๓๑}

(๕) สัมมาอาชีวะ การประกอบอาชีพที่ถูกต้อง ซึ่งรวมทั้งการทำงานและการเลือกอาชีพและการใช้จ่ายทรัพย์ที่ได้มาจากการประกอบอาชีพอย่างถูกต้องเหมาะสมคุ้มค่า การงานอาชีพที่เอื้อเพื่อการดับทุกข์ต้องเป็นอาชีพที่ทำไปเพื่อเลี้ยงกายและเลี้ยงใจให้มีสุขภาพดีพอๆ กัน กล่าวคือให้ร่างกายแข็งแรงพอที่จะต้านทานโรคร้ายไข้เจ็บและจิตใจแข็งแรงพอจะต่อต้านการรุกรานของกิเลส ร่างกายสมบูรณ์ไร้โรคร้ายเบียดเบียนใจสมบูรณ์ไร้กิเลส

^{๒๖} สัมภาษณ์ นางสาวพิมพิไล พลรักษา, นักเรียน, ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

^{๒๗} สัมภาษณ์ ค.ช.รัชชัย กองกลิ่น, นักเรียน, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

^{๒๘} สัมภาษณ์ นางสาวประครอง มาดัยนอก ครู คศ.๑, ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

^{๒๙} สัมภาษณ์ ค.ช.ธีรวัฒน์ กะลาม, นักเรียน, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

^{๓๐} สัมภาษณ์ นายวิรัตน์ บุญชัย, ครู ชำนาญการพิเศษ, ๑๓ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

^{๓๑} สัมภาษณ์ นายสนอง ยอดสง่า, ครู ชำนาญการพิเศษ, ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

รบกวน^{๓๒} เมื่อนำหลักธรรมมาอบรมนักเรียน มีผลสัมฤทธิ์ของนักเรียนคือ การไม่ลอกข้อสอบเพื่อนๆ ขณะสอบ แต่ตั้งใจทำด้วยตนเอง ไม่ว่าจะไม่ได้คะแนนสูงๆ แต่เป็นสิ่งที่น่าภาคภูมิใจของตนดีกว่าจะลอกคนอื่น^{๓๓} เพราะว่า เมื่อเราเคยลอกคนอื่นและทุจริตต่อการสอบบ่อยๆ จนเป็นนิสัยแล้ว เมื่อโตเป็นผู้ใหญ่ ก็จะมีนิสัยทุจริต ไม่ซื่อสัตย์ต่อตนเองและหน้าที่การทำงานเช่นเดียวกันฉะนั้น เราจึงควรหลีกเลี่ยงการทุจริตทุกรูปแบบในการเรียนรู้^{๓๔}

(๖) สัมมาวายามะ ความพากเพียรถูกต้อง คือพากเพียรที่จะขจัดกิเลสที่เกิดขึ้นแล้วหรือเคยเกิดให้หมดไป ระงับกิเลสที่จะเกิดใหม่มิให้เกิดขึ้นอีก เมื่อจิตว่างจากการรบกวนของกิเลสก็ถือโอกาสทำปัญญา ศีลและสมาธิให้มีมากขึ้นตามลำดับ เพื่อปิดช่องทางของกิเลสที่จะเข้าไปรบกวนใจ แม้ว่าจะสร้างกุศลคือ ปัญญา ศีล และสมาธิ ให้เข้มแข็งได้ตามความเหมาะสมแล้วแต่ถ้ายังไม่มั่นคงจริง เสร็จสิ้นเด็ดขาดจริงๆ ก็ยังประมาทไม่ได้จะต้องหมั่นประกอบกุศลอยู่เนื่องๆ^{๓๕} เมื่อมีการฝึกอบรมนักเรียนแล้ว มีผลสัมฤทธิ์ที่เกิดขึ้น โดยพบว่านักเรียนมีความพากเพียรเรียนรู้ในวิชาการต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นวิชาที่ตนถนัดหรือไม่ก็ตาม เช่น การคิดเลขในใจ การหัดเขียนอ่านภาษาไทยและการฝึกทักษะพูดภาษาอังกฤษวันละคำหน้าเสาธงในเวลาเช้าของนักเรียน เป็นต้น ล้วนเป็นการเสริมทักษะการเรียนรู้ให้เข้มแข็งทั้งสิ้น เพราะยังเรียนรู้มาก ขยันพากเพียรมากในแต่ละวัน ก็จะประสบผลสำเร็จในวันข้างหน้าอย่างแน่นอน^{๓๖} จึงไม่ควรทอดทิ้งต่อการเรียน กล่าวคือ จะต้องเอาชนะความเกียจคร้านให้ได้^{๓๗} เช่น การหลีกเลี่ยงเตร่ การไม่ส่งการบ้านและรายงานต่อคุณครู การไม่ร่วมกิจกรรมในชั้น

^{๓๒} สัมภาษณ์ นางบุบผา โชคชัย, ครู ชำนาญการพิเศษ, ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

^{๓๓} สัมภาษณ์ ด.ช. วสันต์ พรหมมา, นักเรียน, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

^{๓๔} สัมภาษณ์ พระไชยวิชิต ขนฺติโสภโณ ครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

^{๓๕} สัมภาษณ์ นางสาวสุชาดา เสนาะเสียง, ครู ชำนาญการ, ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

^{๓๖} สัมภาษณ์ นางสาว รัตนา ไชยสิทธิ์, นักเรียน, ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

^{๓๗} สัมภาษณ์ ด.ช.รัชชัย กองกลิ่น, นักเรียน, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

เรียน เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ ฟังแล้วเสีย เพื่ออนาคตจะได้เป็นพลเมืองที่มีความพากเพียรทำงานต่อไป^{๓๘}

(๓) สัมมาสติ คือความรู้สึกตัวทั่วพร้อมอย่างถูกต้อง เป็นนายทวารสำคัญที่จะเฝ้าคู่อำคันตุกะที่เข้ามาเยี่ยมเยียนใจ สติจึงต้องทำหน้าที่ตามดูตามรู้ตามเห็นอย่างใกล้ชิดในกาย ทั้งกายคือกองลม กายคือกองชาติสีและกายคือตัวกูซึ่งเป็นต้นตอของความทุกข์ทั้งปวง ตัวกูเกิดมาแล้ว กระบวนการเกิดทุกข์ก็เกิดมาบนความรู้สึกแห่งความมีตัวกูของกูนั่นเอง ความรู้สึกสำคัญนั้นหมายความว่าตัวกูหรือของกูเหมือนกล่องบรรจุข้อมูลแหล่งความทุกข์ทั้งปวง ถ้ากล่องนี้ไม่มีข้อมูลแห่งทุกข์ ทุกข์ก็ไม่มีได้ หน้าที่สำคัญของสติ คือระมัดระวังไม่ให้เกิดการปรุงแต่งกายใดกายหนึ่งว่าเป็นตัวกูแต่รักษาธรรมชาติอันบริสุทธิ์เอาไว้^{๓๙} เพราะ กิเลสตัณหาที่เกิดตามมาทันที มีบวมมีลบสวิงสวายวุ่นวายตึงเครียด หัวเราะและร้องไห้ แต่ถ้าสติมาทัน ความพอใจและไม่พอใจดับไป ใจปกติทำหน้าที่ตามธรรมชาติอันบริสุทธิ์อย่างมีประสิทธิภาพ^{๔๐} สติยังทำหน้าที่ดูแลจิตให้ปกติ ไม่ขึ้นไม่ลงเพราะถูกโลกธรรมทั้งฝ่ายที่น่าพอใจและไม่น่าพอใจมากระทบ ^{๔๑} สติเป็นกุญแจดอกสำคัญที่จะกลั่นกรองกระบวนการทำงานของจิตให้เป็นไปอย่างมีคุณภาพ^{๔๒}

(๔) สัมมาสมาธิ ความมั่นคงแห่งจิตอย่างถูกต้อง คือมั่นคงหนักแน่นจนสามารถทำงานสอดคล้องประสานกับปัญญาจัดค้นหาได้อย่างรวดเร็วทันทั่วทั้งที่ สัมมาสมาธิ ทำหน้าที่ปกป้องรักษาความบริสุทธิ์ของจิต ความมั่นคงของจิต และความอ่อนโยนยืดหยุ่นของจิต ที่พร้อมจะทำหน้าที่รับรู้ในเรื่องราวต่างๆ อย่างไม่หวั่นไหวเปราะเปื้อน^{๔๓} การตั้งใจศึกษาเล่า

^{๓๘} สัมภาษณ์ นายอุ้นใจ มิ่งขวัญวัฒนะ, กรรมการสถานศึกษา, ๑๘ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

^{๓๙} สัมภาษณ์ พระไชยวิชิต ขนฺติโสภโณ , ครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน , ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

^{๔๐} สัมภาษณ์ นายถวิล มาตย์วังแสง, ครูชำนาญการพิเศษ, ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

^{๔๑} สัมภาษณ์ นายณรงค์ฤทธิ์ หล้าพา, นักเรียน, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

^{๔๒} สัมภาษณ์ นายสนอง ยอดสง่า, ครูชำนาญการพิเศษ, ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

^{๔๓} สัมภาษณ์ พระสมุห์วิญญู ขนฺติโก, ครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน, ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

เรียน ไม่สนใจต่อสิ่งแวดลอมที่ไม่เหมาะสมแก่นักเรียน เช่น สิ่งมีนเมา ยาเสพติด อบายมุข ต่างๆ เช่น การเล่นเกมฟุตบอล พนัน หวย พนันชนไก่ พนันสิ่งของหรือทนายเพื่อเอาเงิน”^{๔๔}

เพราะฉะนั้น สรุปได้ว่า มรรคมี ๘ เป็นหลักธรรมที่นำมาเป็นเครื่องมือในการฝึกอบรมเพื่อแก้ไขปัญหาความรุนแรง โดยมีผลสัมฤทธิ์ที่เห็นได้ชัดเจนก็คือ เยาวชนมีความคิดเห็นที่ถูกต้อง (สัมมาทิฐิ) ที่เห็นความสำคัญของการศึกษา ซึ่งนอกจากนี้ยังทำกับสิ่งที่ชักนำไปในทางเสื่อมเสียแล้ว มีการแนะนำและชี้ประโยชน์แก่ผู้อื่น (สัมมาสังกัปปะ) ด้วยการสื่อสารที่ถูกต้อง (สัมมาวาจา) พูดเพื่อให้เกิดการสร้างสรรค์ ปลูกฝังใน การทำงานถูกต้อง (สัมมากัมมันตะ) ซึ่งถือเป็นพื้นฐานของการประกอบอาชีพที่ถูกต้อง (สัมมาอาชีวะ) ในอนาคต โดยใช้ความพากเพียรถูกต้อง (สัมมาวายามะ) ความรู้สึกรู้สีกตัวพร้อมอย่างถูกต้อง (สัมมาสติ) และตั้งมั่นในความดี สัมมาสมาธิ

๔.๓ ผลการฝึกอบรมเยาวชนด้วยมรรค ๘ ที่มีต่อสถานศึกษาและชุมชน

มรรค ๘ มีความสำคัญและมีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการดำเนินชีวิตของเยาวชน โดยเฉพาะเมื่อเยาวชนได้ฝึกอบรมตนเองให้ดีแล้วตามหลักมรรค ๘ มีความเห็นชอบ เป็นต้น ย่อมส่งผลดีต่อสถานศึกษาและชุมชนหมู่บ้านที่ตนอยู่พักพิงอาศัย ดังนี้

๔.๓.๑ ด้านประสิทธิภาพในการเรียนการสอน

คณะกรรมการจัดทำรายละเอียดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา กลุ่มสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมได้ให้คำอธิบายและจัดกรอบการวัดและประเมินผลการเรียนรู้สาระพระพุทธศาสนาตามสภาพจริง ^{๔๕} (Authentic Assessment) เพื่อให้สอดคล้องกับการจัดการเรียนรู้ตามสภาพจริง โดยยึดหลักธรรมชาติของวิชาและชีวิตของผู้เรียนเป็นตัวตั้ง ในสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาจะเน้นการวัดและประเมินผลที่สอดคล้องกับหลักพระพุทธศาสนา คือ

^{๔๔} สัมภาษณ์ นายชนพล ภูซุม, นักเรียน, ๒๑ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

^{๔๕} กรมวิชาการ, การจัดการเรียนรู้อะไรพระพุทธศาสนา : กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานคร ๒๕๕๔), หน้า ๑๐๒.

นอกจากวัดองค์ความรู้ กระบวนการเรียนรู้ และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ แล้วยังอาจใช้กระบวนการวัดตามระบบศีล สมาธิและปัญญา เพื่อครอบคลุมและดูด้านที่ฝึกปฏิบัติ คือ ๑) ศีล พฤติกรรมที่ดียามทั้ง กาย วาจา และอินทรีย์ทั้ง ๖ เคยชิน แคล่วคล่อง อยู่ตัวเป็นวินัย เข้าสู่ชีวิต โดยการสังเกต การบันทึก ๒) สมาธิ จิตใจมีคุณธรรม มีประสิทธิภาพ และมีความสุข โดยการสังเกต การสัมภาษณ์ การตรวจสอบตนเอง ๓) ปัญญา ความรู้ กิด เข้าใจ การมองเห็นความจริง เท่าทัน ทั้งระบบความสัมพันธ์เป็นเหตุผลที่เชื่อมโยงประยุกต์เข้าสู่วิถีชีวิตใหม่ โดยกาสังเกต การสัมภาษณ์ การตรวจสอบตนเอง

๔.๓.๑.๑ หลักการสำคัญของการวัดและประเมินผลตามสภาพจริง^{๔๖}

- ๑ . เป็นการประเมินในสถานการณ์ที่ปฏิบัติจริง หรือเกี่ยวข้องในชีวิตจริง ผสมผสานไปกับการเรียนการสอน โดยสอดคล้องกับเป้าหมาย / ผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง
- ๒ . เป็นการประเมินที่ครอบคลุมการแสดงออก การกระทำ กิจกรรม และกระบวนการทำงาน ผลงาน / ผลการกระทำ รวมถึงแฟ้มสะสมผลงานของผู้เรียน
- ๓ . เน้นประเมินความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ การค้นคิด การใช้เหตุผล กระบวนการคิดแก้ปัญหา ประยุกต์ใช้และการปรับปรุง
- ๔ . เน้นการประเมินพัฒนาการ ค้นหาสิ่งที่ดียามของผู้เรียน เป็นการประเมินเชิงบวก ไม่ใช่การประเมินเพื่อจับผิดหรือค้นหาข้อบกพร่อง และมีการนำข้อมูลจากการประเมินไปใช้เพื่อปรับปรุงและพัฒนาพฤติกรรมของผู้เรียนด้วย
- ๕ . เป็นการประเมินที่ต่อเนื่อง โดยใช้วิธีการที่หลากหลาย และเหมาะสม
- ๖ . เป็นการประเมินเชิงคุณภาพ โดยเปรียบเทียบกับเกณฑ์ที่กำหนด โดยจำแนกองค์ประกอบของสิ่งที่ประเมิน และอธิบายถึงระดับคุณภาพของผลงาน / การปฏิบัติ (rubric assessment)

^{๔๖} ทรงศักดิ์ บุญปก, “ระบบการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานสามัญศึกษา”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม , ๒๕๕๑).

๓ . เป็นการประเมินผู้ที่เกี่ยวข้องหลายด้านมีส่วนร่วมในการประเมิน และผู้ปกครอง

๔.๓.๑.๒ ขั้นตอนการดำเนินงานการวัดและประเมินผลตามสภาพจริง

๑.กำหนดผู้ประเมิน ได้แก่ ผู้สอน ผู้เรียน เพื่อนนักเรียน และผู้ปกครอง

๒.กำหนดเป้าหมาย / วัตถุประสงค์ในการประเมิน

๓.กำหนดขอบเขต องค์ประกอบของสิ่งที่จะประเมิน พร้อมทั้งระบุเกณฑ์การ

ประเมิน

๔.เลือกวิธีการ และสิ่งที่จะประเมินให้เหมาะสมสอดคล้องกับกิจกรรมและงาน

๕.กำหนดเวลา และสถานการณ์ที่จะประเมิน

๖.รวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ และสรุปผลการประเมิน และนำผลการประเมินไปใช้พัฒนาผู้เรียนและการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

๔.๓.๒ วิธีวัดเครื่องมือที่ใช้ในการวัดและประเมินผลตามสภาพจริง กระบวนการ

ผลิตผล และแฟ้มผลงานดังนั้นวิธีการ และเครื่องมือที่ใช้มีหลากหลาย เช่น การสังเกต มีทั้งการสังเกตอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ สามารถทำได้ตลอดเวลาทั้งในระหว่างการเรียนรู้การสอนหรือทำกิจกรรมอื่นๆ นอกห้องเรียนจากการสังเกตผู้สอนสามารถเห็นพฤติกรรม ของผู้เรียนเป็นรายบุคคลหรือเป็นกลุ่มได้ พฤติกรรมที่สังเกต ได้แก่ การแสดงอารมณ์ ออก สีหน้า กิริยาท่าทาง การพูดคุยโต้ตอบ ความสนุกสนานเพลิดเพลิน การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน พฤติกรรมการทำงานในกลุ่ม ความอดทน วิธีการแก้ปัญหา ความคล่องแคล่วในการใช้อุปกรณ์เครื่องมือต่าง ๆ เครื่องมือที่ใช้ในการสังเกต ได้แก่ แบบตรวจสอบรายการ (Check list) แบบประเมินค่า (Rating scales) แบบบันทึกพฤติกรรม เป็นต้น^{๔๓}

^{๔๓} กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, คู่มือหลักสูตรพระพุทธศาสนา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช ๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, ๒๕๓๘), หน้า ๒-๓.

ถ้าจะให้ชัดเจนขึ้น ควรประเมินตามสภาพจริงเพื่อการพัฒนาคุณภาพทาง
 ธรรมจริยา ตามหลักอริยวัฑฒิธรรม (อารยวัฑ) ๕ ประการ^{๔๘} ได้แก่ ๑) ศรัทธา วัดว่ามีความ
 เชื่อที่ไม่มั่งงาย มีเหตุผลประกอบด้วยปัญญา ซึ่งไม่เบียดเบียนชีวิตและสังคม โดยการสังเกต
 การสะท้อนความคิด การตรวจสอบตนเอง ๒) ศีล วัดว่ามีความประพฤติและวิถีชีวิต ไม่
 เบียดเบียน แต่เกื้อกูล มีวินัย เอื้อต่อวัฒนธรรม โดยการสังเกต การตรวจสอบตนเอง การ
 บันทึกพฤติกรรม ๓) สุตะ วัดว่ามีความรู้เกี่ยวกับข่าวสาร ข้อมูล ท้นต่อเหตุการณ์ สถานการณ์
 และมีความรู้เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต กิจการของตน โดยการสอบถาม การสังเกต การ
 สัมภาษณ์ ๔) จาคะ วัดว่ามีจิตใจกว้างขวาง ไม่คับแคบเห็นแก่ตัว รู้จักเสียสละ บำเพ็ญ
 ประโยชน์ โดยการสังเกต การสัมภาษณ์ และการบันทึก ๕) ปัญญา วัดว่าคิด เข้าใจ ทำการ
 ต่าง ๆ ด้วยปัญญา รู้จักแยกแยะชั่วดี คุณและ โทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์มองสิ่งทั้งหลาย
 ตามความเป็นจริง หยั่งถึงเหตุปัจจัย และความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งทั้งหลายโดยการสอบถาม
 การสัมภาษณ์ การตรวจสอบตนเอง

จากการศึกษาพบว่านักเรียนได้ดำรงตนอยู่ในเหตุปัจจัยที่เสริมให้เกิดสัมมาทิฐิ
 ๒ ประการ คือ ศรัทธา หมายถึง การไว้วางใจในปัญหาของผู้อื่น อาศัยปัญหาของผู้อื่นโดยผ่าน
 ทางความแนะนำ สั่งสอนเป็นปัจจัยภายนอกหรือปรโตโมสะ และ ๒ โยนิโสมนสิการ
 หมายถึง ความรู้จักคิด หรือคิดเป็นถุกวิธีเป็นการเริ่มต้นจากปัจจัยภายในสัมมาทิฐิเกิดขึ้นก็
 เจริญสู่จุดมุ่งหมาย โดยอาศัยปัจจัย ๕ ที่กล่าวมาแล้ว ได้แก่

- ๑) ศีล คือ ความประพฤติดีงาม เช่น การไม่แก๊งเพื่อน ๆ ขณะเรียนหนังสือ การ
 ไม่ส่งเสียงดังรบกวนคนอื่นขณะสอบ เป็นต้น^{๔๙}
- ๒) สุตะ คือ การรู้จักฟัง ศึกษา อ่านตำราเพิ่ม และจะต้องแสวงหาความรู้ใหม่
 นอกเหนือจากที่คุณครูได้อบรมสั่งสอนอยู่เสมอ เช่น การค้นข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต การใช้สื่อ
 เทคโนโลยีอย่างเช่นคอมพิวเตอร์อย่างถูกต้องเหมาะสมแก่วัยนักเรียน เว้นสื่อที่ไม่เหมาะสม^{๕๐}

^{๔๘} อย.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๖๓-๖๔/๕๒.

^{๔๙} สัมภาษณ์ ด.ญ.รจนา สีบาน, นักเรียน, ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

๓) สากัจฉา คือ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น สนทนา อภิปราย สอบค้นความรู้ เช่น การร่วมทำกิจกรรม การแสดงละครธรรมะ เป็นต้น^{๕๐}

๔) สมถะ คือ ความสงบ เช่น การรู้จักฝึกสมาธิร่วมกับเพื่อนๆ ในการสวดมนต์ ไหว้พระหน้าเสาธง การสวดมนต์ในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา การฝึกเดินจงกรม นั่งสมาธิ^{๕๑}

๕) วิปัสสนา คือ การใช้ปัญญาพิจารณาเห็นสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริงด้วยจิตที่สงบดีแล้ว เช่น หากเรียนอย่างขยันก็จะต้องเกิดความฉลาดในการเรียนรู้ แต่หากเกียจคร้าน ก็จะเรียนไม่ทันเพื่อนๆ และอาจจะสอบได้คะแนนไม่สูงเหมือนเพื่อนๆ ที่เรียนด้วยกัน^{๕๒}

๔.๓. ๓ ด้านพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของนักเรียนจากทัศนะผู้ปกครอง

จากการศึกษาพบว่า เบื้องต้น นักเรียนพึงดำรงตนอยู่ใน สัมมาสังกัปปะ คือ ความดำรงชอบหมายถึงความคิดชอบ คิดถูกต้องด้วยเหตุผล กล่าวคือ

๑) อริหิงสาสังกัปปะ คือ ความดำริไม่เบียดเบียนเพื่อนๆ นักเรียนทั้งกาย วาจา ใจ และมีกรุณาต่อเพื่อนๆ และคุณครู เป็นความคิดที่ปราศจากโทสะ นอกจากนั้น จะต้องคิดเชิงบวกด้วย เช่น เมื่อไม่คิดทำร้ายเพื่อนๆ แล้ว ก็จะต้องคอยช่วยเหลือให้เพื่อนๆ มีกำลังใจในการเรียนด้วย^{๕๓}

๒) อัปยาปาตสังกัปปะ คือ ความไม่ดำริไม่ผูกพยาบาทปองร้ายต่อเพื่อนๆ และคุณครู มีเมตตาปรารถนาต่อเพื่อนๆ และคุณครูเป็นความคิดที่ปราศจากโทสะ นอกจากนั้น หากมีเวลาที่เพียรทำความดีต่อบุคคลดังกล่าวด้วยการทำกิจกรรมที่ส่งเสริมความดี เช่น การไป

^{๕๐} สัมภาษณ์ ค.ช.จิรศักดิ์ ขำพา, นักเรียน, ๒๑ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

^{๕๑} สัมภาษณ์ นายจรรูวัฒน์ บำรุงกอบ, นักเรียน, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

^{๕๒} สัมภาษณ์ นายณรงค์ฤทธิ์ หล้าพา, นักเรียน, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

^{๕๓} สัมภาษณ์ ค.ญ.จินดาพร ชรีจันทร์, นักเรียน, ๒๓ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

^{๕๔} สัมภาษณ์ ค.ญ.จิราพร มาตย์วังแสง, นักเรียน, ๒๓ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

เยี่ยมบ้านเพื่อนและบ้านคุณครูเมื่อมีโอกาสำคัญ เช่นในวันเกิดของเพื่อนและคุณครู เพื่อสลายพฤติกรรมรุนแรงให้จืดจางไป^{๕๕}

๓) เนกขัมมสังกัปปะ เป็นความคำรือออกจากกามมุ่งสงบเป็นความคิดที่ปราศจากราคะหรือโลภะ เช่น การเข้าค่ายคุณธรรมจริยธรรม การบวชเนกขัมมะจารินีในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาด้วยการสมาทานศีล ๕ และศีล ๘ ตามกำลังที่จะปฏิบัติได้ นอกจากนั้น ก็จะต้องรู้จักหลีกเลี่ยงจากสื่อลามกอนาจารต่างๆ ที่ปรากฏในโลกสื่อสารหรือโลกไร้พรมแดนหรือเว็บไซต์ (Web site) ที่มีทั้งภาพและเสียงที่สื่อไปในทางอนาจาร ไม่เหมาะสมแก่นักเรียน^{๕๖}

๔.๓. ๔ ด้านพฤติกรรมที่พึงประสงค์จากทัศนะครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน

จากการศึกษาพบว่าครูสอนที่เป็นพระสงฆ์ อยากจะให้นักเรียนเป็นคนที่มีความพากเพียรในการเรียนรู้และจดจ่อในการศึกษามากกว่าจะนำเวลาที่มีค่าไปใช้ในทางเสื่อมเสีย กล่าวคือ นักเรียนที่ดีพึงดำรงตนอยู่ด้วยสัมมาวายามะ คือ ความเพียรชอบ ซึ่งเป็นฐานแห่งความสำเร็จในการศึกษาทุกสาขาวิชา โดยความเพียรในที่ชอบ มี ๔ จุดมุ่งหมาย ได้แก่

๑) สังวรปธาน คือ เพียรเพื่อป้องกัน หรือระวังไม่ให้เกิดอกุศลขึ้น เช่น รักษาความดีในการเรียนอย่างสม่ำเสมอ ไม่ทิ้งกลางคัน และศึกษาอย่างต่อเนื่อง^{๕๗}

๒) ปหานปธาน คือ ความเพียรเพื่อกำจัดอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว เช่น เมื่อรู้ว่าตนเกียจคร้านต่อการเรียน ก็หัดลดละเพื่อให้ตนขยันเรียนทันเพื่อนๆ และคอยประคับประคองการเรียนให้ผ่านพ้นไปอย่างรู้เท่าทัน^{๕๘}

๓) ภวานาปธาน คือ ความเพียรเพื่อสร้างกุศลเพื่อเกิดขึ้น เช่น เมื่อตนมีคะแนนสูง ก็จะต้องพยายามตั้งใจรักษาสติไว้^{๕๙}

^{๕๕} สัมภาษณ์ ค.ญ.ฐิตินา ทับอาษา, นักเรียน, ๒๓ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

^{๕๖} สัมภาษณ์ ค.ญ.คารินทร์ นาดีไพร, นักเรียน, ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

^{๕๗} สัมภาษณ์ ค.ญ.ธารารัตน์ ทับอาษา, นักเรียน, ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

^{๕๘} สัมภาษณ์ นางสาวจิตรา สวรรคโลก, นักเรียน, ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

๔) อนุรักษ์นาปธาน คือ ความเพียรเพื่อรักษาและส่งเสริมกุศลที่มีอยู่แล้วหรือเกิดขึ้นแล้วให้ดำรงชีวิตอยู่ เช่น ความขยันหมั่นเพียรในการแสวงหาวิธีการเพิ่มเติมอยู่เสมอ เพื่อฝึกทักษะให้พร้อมในทุกๆ ด้าน ไม่เกียจคร้าน ไม่เล่นจนเกินไป รู้จักช่วยเหลือกิจกรรมของโรงเรียน รู้จักแนะนำเพื่อนๆ ให้รู้จักคุณค่าของการศึกษาและเวลาที่หมดไปในแต่ละวัน^{๕๙}

ดังนั้น สรุปได้ว่า คือ ด้านประสิทธิภาพในการเรียนการสอน นักเรียนพึงดำรงตนด้วยหลักอริยวัตร เช่น ศีล คือ ความประพฤติดีงาม เช่น การไม่แก่งแย่งเพื่อนๆ สุตะ คือ การรู้จักฟัง ศึกษา อ่านตำราเพิ่ม สกัจฉา คือ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น สนทนา อภิปราย สอบค้นความรู้ เช่น การร่วมทำกิจกรรม การแสดงละครธรรมะ ด้านพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของนักเรียนจากทัศนะผู้ปกครอง เช่น การดำรงตนด้วยหลัก อริยสังคัมภ์ะ คือ ความดำริไม่เบียดเบียนเพื่อนๆ นักเรียนทั้งกาย วาจา ใจ และมีกรุณาต่อเพื่อนๆ และคุณครู เป็นความคิดที่ปราศจากโทษะ ด้านพฤติกรรมที่พึงประสงค์จากทัศนะครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน เช่น การดำรงตนด้วยภาวนาปธาน คือ ความเพียรเพื่อสร้างกุศลเพื่อเกิดขึ้น

๔.๔ ผลการฝึกอบรมเยาวชนด้วยมรรค ๘ ที่มีผลต่อการพัฒนาเยาวชน

ผลจากการฝึกอบรมเยาวชนด้วยมรรค ๘ ให้เหมาะสมแก่วัยแล้ว สามารถทำให้เยาวชนที่ฝึกฝนดีแล้วนั้น มีพฤติกรรมที่พึงประสงค์หรือพึงปรารถนา เป็นสิ่งสำคัญต่อสังคมในปัจจุบันพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญต่อการพัฒนา ศักยภาพของตนเอง โดยเน้นที่การกระทำ เพื่อให้เยาวชนมีพฤติกรรมที่พึงปรารถนา หากเยาวชนมีการกระทำทั้ง ทางกาย วาจา และจิตใจ ย่อมเป็นผู้ประเสริฐได้ เนื่องจากวัยไม่ได้เป็นตัวชี้วัดทางพระพุทธศาสนาเลยว่า คนดีจะต้องเป็นผู้ใหญ่เท่านั้น เยาวชนก็ทำได้เช่นกัน ดังคำอุปมาอุปมัยว่า “หงส์ กระเรียน นกยูง ช้าง ฟาน ย่อมกลัวราชสีห์ทั้งนั้น จะถือว่าเอาร่างกายเป็นประมาณไม่ได้ ฉันทะ ในหมู่

^{๕๙} สัมภาษณ์ นางสาวฐาปณี ทับอาสา, นักเรียน, ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

^{๖๐} สัมภาษณ์ นางสาวธนากร ทองสม, นักเรียน, ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

มนุษย์กันนั้น ถ้าแม่เด็กมีปัญญาก็เป็นผู้ใหญ่ได้ คนโง่ถึงร่างกายใหญ่โต ก็เป็นผู้ใหญ่ไม่ได้^{๖๑}
 หลักธรรมต่อไปนี้ที่เหมาะสมต่อการพัฒนาต่อเยาวชน คือ

๔.๔.๑ ด้านกายภาวนา (การพัฒนาผ่านทางร่างกาย)

จากการศึกษาด้านกายภาวนา (การพัฒนาผ่านทางร่างกาย) พบว่า นักเรียนดำรง
 ตนอยู่ด้วยหลักสัมมากัมมันตะ คือ การงานชอบ หรือกระทำชอบเป็นการละเว้น ๓ ประการ
 ได้แก่

- ๑) เว้นการฆ่า กล่าวคือ นักเรียนเว้นจากการทำร้ายเพื่อนๆ และคนอื่น ไม่ชกต่อย
 หรือวิวาทกันรุนแรงในและนอกสถานศึกษา หากมีกรณีไม่เข้าใจต่อกัน ก็รีบปรึกษาคุณครู
 ทันทีไม่ปล่อยให้ต่างฝ่ายต่างทำร้ายและตัดสินกันด้วยความรุนแรง^{๖๒}
 มีข้อสังเกตว่า ในการดำเนินชีวิตตามหลักสัมมาอาชีวะเกื้อหนุนกายสุจริตหรือ
 การเลี้ยงชีพชอบทางกาย คือ ละการฆ่ากัน การเบียดเบียน หมายความว่าเว้นจากการฆ่าสัตว์
 ให้ตาย ก่อนจะถึงกำหนดอายุของตน มีเมตตากรุณาช่วยเหลือเกื้อกูลกัน^{๖๓} หากคนเรายึดหลัก
 สัมมาอาชีวะในการดำเนินชีวิตอย่างแท้จริง ย่อมหลีกเลี่ยงการเบียดเบียนมนุษย์ การ
 ประทุษร้ายต่อกัน การทรมาณสัตว์ การทำสัตว์ให้ได้รับความลำบาก หรือการฆ่าสัตว์เพื่อดำรง
 ชีพตนเองให้อยู่รอด และจะไม่มีจิตยินดีในการส่งเสริมให้ผู้อื่นกระทำแต่กลับจะแสดงความ
 เมตตากรุณาต่อเพื่อนมนุษย์และต่อสัตว์ทั้งปวงให้ได้รับประโยชน์สุข
- ๒) เว้นจากการลักทรัพย์ หรือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ กล่าวคือ นักเรียน ไม่ลักสิ่งของ
 หนังสือ ปากกา สิ่งของต่างๆ ที่จำเป็นในการเรียน ตลอดจนเครื่องมือของโรงเรียนที่มีไว้ฝึก
 ทักษะนักเรียน^{๖๔}

^{๖๑} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๔๖๐/๕๘ - ๕๘๒.

^{๖๒} สัมภาษณ์ ด.ช.รัชชัย กองกลิ่น, นักเรียน, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

^{๖๓} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑ / ๒๖๔ / ๒๘๒.

^{๖๔} สัมภาษณ์ ด.ช.จตุรงค์ พิระกา, นักเรียน, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

๓) เว้นจากการประพาศิณในกาม กล่าวคือ การเว้นจากการเสพล้อมกอนาจารหรือภาพเสียงที่ไม่เหมาะแก่นักเรียน ตลอดจนพฤติกรรมที่ส่อไปในทิศทางอนาจารของตนเองและเพื่อนๆ ในโรงเรียนก็ต้องหลีกเลี่ยง เพราะไม่เหมาะสมในทางวัฒนธรรมไทยและวัยของตน^{๖๕}

กล่าวโดยสรุป ทางกายนี้ เน้นสัณมาถัมมันตะในระดับนักเรียนที่สามารถจะปฏิบัติตามได้และเหมาะสมแก่สถานภาพทางสังคมปัจจุบัน

๔.๔.๒ ด้านศีลภาวนา (การพัฒนาความประพฤติ)

จากการศึกษาด้านศีลภาวนา (การพัฒนาความประพฤติ) พบว่า นักเรียนดำรงตนอยู่ด้วยหลักสัมมาอาชีวะ คือ การเลี้ยงชีพชอบ^{๖๖} การเลี้ยงชีพโดยสุจริตไม่เป็นอาชีพที่ทำให้เดือดร้อนให้แก่ผู้อื่นหรือผิดกฎหมายบ้านเมืองและศีลธรรมอันดีและตนเองต้องไม่ประพฤติดุจริตในอาชีพที่จัดเป็นมิจฉาอาชีวะซึ่งเกี่ยวกับการค้าในสิ่งต่อไปนี้ คือ ไม่ค้าขายเครื่องประหารหรือว่าค้าอาวุธ ไม่ค้าขายมนุษย์ ไม่ค้าขายสัตว์ที่มีชีวิตสำหรับฆ่าเป็นอาหาร^{๖๗} ไม่ค้าขายน้ำเมาและสิ่งเสพติดมอมเมาทั้งหลาย^{๖๘} ไม่ค้าขายยาพิษซึ่งทำลายมนุษย์และสัตว์^{๖๙} นอกจากนั้น ยังพบว่า นักเรียนดำรงตนอยู่ด้วยหลักสัมมาวาจา การเจรจากับวาจาชอบ คือ วิสุจริต ๔ ประการ คือ นักเรียนที่ดีจะต้องไม่พูดเท็จ นักเรียนที่ดีจะต้องไม่พูดสอดเสียด นักเรียนที่ดีจะต้องไม่พูดคำหยาบคาย นักเรียนที่ดีจะต้องไม่พูดเพ้อเจ้อ^{๗๐} มีข้อสังเกตว่า ในการเลี้ยงชีพชอบทางวาจา จะเกื้อหนุนส่งเสริมให้บุคคลพูดแต่ความจริง เป็นไปเพื่อการเสริมสร้างความสามัคคี สร้างความสมานฉันท์ ให้บังเกิดขึ้นใน

^{๖๕} สัมภาษณ์ ด.ช.ตะวัน ชาภูวงศ์, นักเรียน, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

^{๖๖} สัมภาษณ์ นายณรงค์ฤทธิ์ หล้าพา, นักเรียน, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

^{๖๗} สัมภาษณ์ นายจรรุวัฒน์ บำรุงกอบ, นักเรียน, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

^{๖๘} สัมภาษณ์ ด.ช.จิรศักดิ์ ขำพา, นักเรียน, ๒๑ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

^{๖๙} สัมภาษณ์ ด.ญ.รจนา สีบาน, นักเรียน, ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

^{๗๐} สัมภาษณ์ นายจาลึก อางจุลลา, นักเรียน, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

สังคมโดยยึดถือหลักการพูด ๓ ประการคือ ๑) พูดเสริมสร้างคนที่ไม่สามัคคีให้มีความสามัคคีกัน ๒) คนที่สามัคคีกันแล้ว ก็พยายามให้มีความสามัคคีแน่นแฟ้นขึ้น ๓) คนที่แตกสามัคคีกันแล้ว ก็พยายามพูดประสานให้มีความประนีประนอมช่วยเสริมความสามัคคีเอกภาพให้เกิดขึ้นระหว่างคน ๒ คนขึ้นไปจนถึงหมู่คณะ

เพราะฉะนั้น สรุปได้ความว่า ทางกายนี้ เน้นสัมมาอาชีวะในระดับนักเรียนที่สามารถจะปฏิบัติตามได้และเหมาะสมแก่สถานภาพทางสังคมปัจจุบัน

๔.๔.๓ ด้านจิตภาวนา (การพัฒนาจิตใจและจิตสำนึกที่ดี)

ในทางพระพุทธศาสนาถือว่า จิต (หรือใจ) มีความสำคัญถ้า สภาพจิตใจดีงาม การกระทำหรือพฤติกรรมทางกายและทางวาจาที่ดีงามไปด้วย เนื่องจากเจตนาจะเป็นตัวกำหนดพฤติกรรม^{๓๑} ดังนั้นในการพัฒนาปรีชาเชิงอารมณ์ คือการพัฒนาอารมณ์ฝ่ายกุศล และควบคุมฝ่ายอกุศล (กิเลส) โดยอาศัยพลังของฝ่ายกลาง เนื่องจากอารมณ์ฝ่ายกุศลเป็นคุณประโยชน์และประกอบด้วยปัญญา นำไปสู่พฤติกรรมที่เกื้อกูลและสร้างสรรค์ ส่วนอารมณ์เป็นฝ่ายอกุศลไม่ประกอบด้วยพฤติกรรมที่เป็นปัญหา^{๓๒}

การพัฒนาปรีชาเชิงอารมณ์ของเยาวชนต้องพิจารณาถึงองค์ประกอบของจิตเพื่อคุณสมบัติของจิตที่พึงประสงค์แล้วเลือกพัฒนาตัวที่เด่นๆ เช่น เจตสิกฝ่ายที่เป็นกลางได้แก่ มนสิการ (การคิด) หรือเอกัคตา (สมาธิ) หรือวิริยะ (ความขยัน) เจตสิกเหล่านี้ใช้ไปในส่วนที่เป็นสัมมา (ชอบ) หรือ มิจฉา (ผิด) ก็ได้ สำหรับในส่วนของอารมณ์นั้นฝ่ายอกุศลเจตสิก ได้แก่ ความโกรธ ความโลภ ความมีโทสะ ความอิจฉา ริษยา เป็นตัวดึงเราออกจากการทำความดี เยาวชนก็ต้องพัฒนาฝ่ายดี คือฝ่ายกุศลเจตสิกเพื่อทำให้เกิดความสมบูรณ์หรือเกิดพลังมากขึ้น อาทิ เป็นอโลภะ(ความไม่โลภ) อโทสะ (ความไม่โกรธ) อโมหะ (ความไม่หลง) แผนภูมิของ

^{๓๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การศึกษากับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๕), หน้า ๗.

^{๓๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), “เจตโกศลหรือปรีชาเชิงอารมณ์”, บทความทางวิชาการเรื่องอิทธิ, (กรุงเทพมหานคร: ชมรมผู้สนใจอิทธิ, ๒๕๔๓), หน้า ๓๗.

จิตที่ทำให้เกิดการพัฒนานุคคลพึงประสงค์ที่แท้จริงคือการ พัฒนาในส่วนที่เป็นกุศลเจตสิก ไปควบคุมอกุศลเจตสิก โดยอาศัยพลังของฝ่ายกลางทำให้ชีวิตมีความสุข

๔.๔.๔ ด้านปัญญาภาวนา (ความคิดเห็นและทักษะในการดำเนินชีวิต)

เขวชนพึงดำรงตนตามหลักของนาถกรรมธรรม หรือธรรมอันเป็นที่พึงของตนได้ ประกอบด้วย ความเป็นผู้ประพฤติดี (ศีล) มีความประพฤติสุจริตดีงาม รักษาระเบียบวินัย ไม่เลี้ยวผิดในทางที่ผิด ความเป็นผู้ได้ฟังมาก (พาหุสัจจุ) ศึกษาเล่าเรียนมาก มีความรู้ความเข้าใจลึกซึ้งความเป็นผู้มีมิตรดี (กัลยาณมิตรตตา) การคบคนดี ได้ที่ปรึกษา และผู้แนะนำสั่งสอนที่ดี ความเป็นผู้ว่าง่าย (โสวจิตตตา) คือ เป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย^{๓๓} รับฟังคำสอนโดยเคารพ ความเป็นผู้ขยัน ไม่เกียจคร้านในการทำงานที่ต้องช่วยกันทำ (กิงกรณียะสุทักขตา) ความเอาใจใส่ช่วยชวนช่วยในกิจใหญ่น้อยทุกอย่างของเพื่อนร่วมหมู่คณะ รู้จักพิจารณาไตร่ตรองสามารถจัดทำให้งานสำเร็จเรียบร้อยได้ ความเป็นผู้ไคร้ธรรม (ชัมมกามตา) ใฝ่ความรู้ใฝ่ความจริง รู้จักฟัง รู้จักพูด รักการศึกษา ยินดีเมื่อได้ศึกษาพระธรรมวินัย และต้องการที่จะศึกษาให้ละเอียดลึกซึ้งต่อไป ความเป็นผู้ปรารถนาความเพียร (วิริยารัมภะ) ความขยันหมั่นเพียร ในการละความชั่ว ประกอบความดี มีความเข้มแข็ง บากบั่นมั่นคง ไม่ย่อท้อ ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลาย ความเป็นผู้สันโดษ (สันตุกฺขิ) มีความสุขความพอใจด้วยปัจจัย ๔ ที่หามาได้ด้วยความเพียรอันชอบธรรมของตน ความเป็นผู้มีสติ (สติ) คือ รู้จักกำหนดจดจำ ระลึกสิ่งที่ทำ และคำที่พูดไว้ได้ รวมถึงไม่มีความประมาท^{๓๔} และความเป็นผู้มีปัญญา (ปัญญา) มีปัญญายังรู้เหตุผล รู้จักคิดพิจารณา เข้าใจภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง^{๓๕}

เพราะฉะนั้น สรุปความได้ว่า ผลการศึกษาวิธีการแก้ปัญหาความรุนแรงของเขวชนด้วยมรรค ๘ นั้น เขวชนจะขาดความยังคิด ฉะนั้น แนวทางในการแก้ไข จึงต้องแก้ไขภายในใจด้วยจึงจะถูกเป้าหมายที่ตรงและแก้ไขที่ต้นเหตุไม่ใช่ที่ปลายเหตุ โดย

^{๓๓} สัมภาษณ์ ด.ช. วสันต์ พรหมมา, นักเรียน, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

^{๓๔} สัมภาษณ์ ด.ช.ธีรวัฒน์ กะลาม, นักเรียน, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

^{๓๕} สัมภาษณ์ นายกฤษณะ ยาโสภา, นักเรียน, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

พระพุทธศาสนาได้วางหลักเกณฑ์ไว้ภาพรวมเรียกว่า มรรค ๘ แต่กล่าวโดยสรุปเรียกว่า ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิและปัญญานั่นเอง ส่วนมรรคมี ๘ ประการ เช่น สัมมาทิฐิ การเห็นชอบ คือ เห็นอย่างถูกต้องตามสิ่งที่เป็นอย่างนั้น มรรค ถือว่าเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการขัดเกลาอุปนิสัยของเวไนยบุคคลผู้มีโอกาสในการทำมาดีทางกาย ทางวาจาและด้านจิตใจ เพราะว่า มรรค คือ หนทางที่นำบุคคลไปสู่การดับทุกข์หรือในเชิงวิชาการเรียกว่า การแก้ปัญหา เช่น ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาการหนีเรียนของนักเรียน สามารถแก้ไขได้ด้วยมรรคทั้งสิ้นเพราะทำให้ปัญหาหมดไปหรืออย่างน้อยก็ทุเลาเบาบาง

๔.๕ สรุปการแก้ปัญหาความรุนแรงของเยาวชนด้วยมรรค ๘

การใช้หลักมรรค ๘ เพื่อ แก้ปัญหาความรุนแรงของเยาวชน พบว่า ความรุนแรงเป็นกิเลสในใจของมนุษย์ แนวทางในการแก้ไขตามหลักของพระพุทธศาสนา จำเป็นที่จะต้องแก้ภายในใจ และแก้ไขที่ต้นเหตุไม่ใช่ที่ปลายเหตุ มรรคมี ๘ เป็นหลักธรรมที่นำมาอบรมช่วยให้ เยาวชนมีความคิดเห็นที่ถูกต้อง (สัมมาทิฐิ) ที่เตือนตนให้เห็นความสำคัญของการศึกษา ซึ่งนอกจากทันกับสิ่งที่ชักนำให้ตนเองไปในทางเสื่อมเสียแล้ว มีการแนะนำและชี้ประโยชน์แก่ผู้อื่น (สัมมาสังกัปปะ) ด้วยการสื่อสารที่ถูกต้อง (สัมมาวาจา) คือการพูดเพื่อให้เกิดการสร้างสรรค์ในสังคมและชุมชน ปลุกฝังในให้ การทำงาน ที่ถูกต้อง (สัมมากัมมันตะ) โดยใช้วิธีการที่ทุจริต ซึ่งถือเป็นพื้นฐานของการประกอบอาชีพที่ถูกต้อง (สัมมาอาชีวะ) ในอนาคตใช้ความพากเพียรถูกต้อง(สัมมาวายามะ) ความรู้สีกตัวทั่วพร้อมอย่างถูกต้อง (สัมมาสติ) และตั้งมั่นในความดี (สัมมาสมาธิ)

ในการฝึกอบรมมีผลสัมฤทธิ์ที่มีต่อ ปัญหาความรุนแรงของเยาวชน โรงเรียนบ้านหนองกุงโนนทัน อำเภอหนองสองห้อง จังหวัดขอนแก่น คือ พึงดำรงตนด้วยหลัก การปฏิบัติที่ดีงาม เช่น ศีล คือ ความประพฤติดีงาม เช่น การไม่แก๊งเพื่อน ๆ สุตะ คือ การรู้จักฟัง ศึกษา อ่านตำราเพิ่ม สากัจฉา คือ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น สนทนา อภิปราย สอบค้นความรู้ เช่น การร่วมทำกิจกรรม การแสดงละครธรรมะ ด้านพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของนักเรียนจาก

ทักษะผู้ปกครอง เช่น การดำรงตนด้วยหลัก อริหิงสาสังกัปปะ คือ ความดำริไม่เบียดเบียน
 เพื่อนๆ นักเรียนทั้งกาย วาจา ใจ และมีกรุณาต่อเพื่อนๆ และคุณครู เป็นความคิดที่ปราศจาก
 โทสะ ด้านพฤติกรรมที่พึงประสงค์จากทักษะครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน เช่น การดำรง
 ตนด้วยภวานาปธาน คือ ความเพียรเพื่อสร้างกุศลเพื่อเกิดขึ้น

มรรค ๘ จึงถือว่าเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการขัดเกลาอุปนิสัยของเวไนยบุคคล
 ผู้มีโอกาสในการทำดีทางกาย ทางวาจาและด้านจิตใจ เพราะว่า มรรค คือ หนทางที่นำ
 บุคคลไปสู่การดับทุกข์หรือในเชิงวิชาการเรียกว่า การแก้ปัญหา เช่น ปัญหาอาชญากรรม
 ปัญหาการหนีเรียนของนักเรียน สามารถแก้ไขได้ด้วยมรรคทั้งสิ้นเพราะทำให้ปัญหาหมดไป
 หรืออย่างน้อยก็ทุเลาเบาบาง